

VU Research Portal

Antisocial Behaviors

Timmermans, M.

2008

document version

Publisher's PDF, also known as Version of record

[Link to publication in VU Research Portal](#)

citation for published version (APA)

Timmermans, M. (2008). *Antisocial Behaviors: Courses and Consequences from Toddlerhood to Late Adolescence*.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal ?

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

vuresearchportal.ub@vu.nl

NEDERLANDSE SAMENVATTING

(SUMMARY IN DUTCH)

ANTISOCIAAL GEDRAG: BELOOP EN CONSEQUENTIES VAN PEUTERTIJD TOT LATE ADOLESCENTIE

Antisociaal gedrag bij kinderen en jongeren vormt een ernstig individueel en sociaal-maatschappelijk probleem en verdient omwille van de jeugdgezondheid en de maatschappij de aandacht van de ontwikkelingspsychologie. Dit proefschrift heeft dan ook als hoofddoel het bestuderen van de ontwikkeling van antisociaal gedrag en haar negatieve consequenties voor later functioneren, alsmede het identificeren van factoren die van invloed zijn op deze ontwikkeling. Een ontwikkelingsperspectief waarbij het beloop van antisociaal gedrag van de vroege kindertijd tot de late adolescentie, en individuele-, gezins-, en omgevingskenmerken die daarop van invloed zijn in kaart wordt gebracht is daarbij essentieel. Om te begrijpen hoe antisociaal gedrag tijdens de jeugd kan resulteren in toekomstig onaangepast functioneren zoals delinquentie, middelengebruik, risicovol seksueel gedrag en ondermaats schoolpresteren (bijvoorbeeld schooluitval) in de adolescentie, onderscheiden we vier verschillende vormen van antisociaal gedrag, die we elk relateren aan de negatieve uitkomsten in de adolescentie. Deze vier vormen zijn door Frick et al. (1993) getypeerd als (fysieke) agressie (vechten), opstandigheid (ongehoorzaamheid), ‘status violations’ of gezagsondermijnd gedrag (weglopen van huis, spijbelen, drugsgebruik) en ‘property violations’ (bedriegen, stelen, vandalisme) (Zie: General Introduction).

Uitgaande van een aantal hiaten in de literatuur omtrent de ontwikkeling van antisociaal gedrag behandelt dit proefschrift een viertal onderwerpen. (1) We onderzoeken de rol van stressvolle gebeurtenissen in de continuïteit van gedragsproblemen en emotionele problemen van de peutertijd tot de late adolescentie. (2) We bestuderen factoren (op de leeftijd van 10 jaar) die een vermindering in antisociaal gedrag in de adolescentie voorspellen. (3) We onderzoeken welke (vroeg)kinderlijke factoren (op leeftijd 3, 5 en 10 jaar) onderscheid kunnen maken tussen kinderen met persistent hoog antisociaal gedrag tot in de adolescentie, en kinderen met een aanvankelijk hoog, maar in de adolescentie verminderd niveau van antisociaal gedrag. (4) Tot slot bestuderen we welke subtypen van antisociaal gedrag (opstandigheid, agressie, ‘status violations’ of ‘property violations’) bijdragen aan later

onaangepast gedrag inclusief drugs-, tabak-, en alcoholgebruik, seksueel risicovol gedrag, delinquentie en falen op school op de leeftijd van 18 jaar.

Steekproef

In het onderzoek werd gebruik gemaakt van een steekproef van 420 kinderen uit de algemene bevolking die 2 of 3 jaar oud waren in 1989 (Tijdstip 1). Op dat tijdstip werd door ouders gerapporteerde informatie over probleemgedrag, motorische ontwikkeling en stressvolle levensgebeurtenissen verzameld. In 1991, toen de kinderen 4 of 5 jaar oud waren (Tijdstip 2), werden over 396 kinderen (95%) van de oorspronkelijke steekproef bruikbare ouder-rapportages verzameld, waaronder dezelfde informatie als op Tijdstip 1 en bovendien informatie over het temperament en de taalontwikkeling van het kind, en stress bij de ouders. Ook werd over 342 kinderen bruikbare informatie geleverd door leerkrachten met betrekking tot probleemgedrag en schoolcompetentie. In 1997, toen de kinderen 10 of 11 jaar oud waren (Tijdstip 3), werd over 358 kinderen (85%) van de oorspronkelijke steekproef informatie via ouders verzameld, waaronder dezelfde onderwerpen als op Tijdstip 2 en bovendien informatie over gezinsfunctioneren en ouderlijke psychopathologie. Over 294 kinderen werd informatie aangeleverd door de leerkrachten met betrekking tot dezelfde onderwerpen als op Tijdstip 2 aangevuld met informatie over de sociale vaardigheden van het kind. Ook vulden 295 kinderen zelf vragenlijsten in met betrekking tot zelf-waargenomen competenties en ervaren sociale steun. In 2005, toen de jongeren de leeftijd van 18 of 19 jaar hadden bereikt (Tijdstip 4) vulden 311 jongeren (74%) vragenlijsten in over probleemgedrag, delinquentie, middelengebruik, schoolprestaties en risicovol seksueel gedrag. Ook namen 247 van deze jongeren (79%) deel aan een uitgebreid telefonische interview over stressvolle gebeurtenissen tussen het derde en vierde meetmoment. Ouder-rapportages van 324 ouders (77%) met betrekking tot probleemgedrag van hun kind werden verzameld.

Bevindingen

In Hoofdstuk 2 rapporteren we over onderzoek naar de bijdrage van stressvolle gebeurtenissen aan de continuïteit van antisociale en emotionele problemen, alsmede hun bijdrage aan de beïnvloeding van (transactie tussen) beide vormen van onaangepast functioneren in de periode van de vroege kindertijd tot de late adolescentie. Antisociale en emotionele problemen werden op 4 tijdstippen (3, 5, 10, en 18 jaar) gemeten, en stressvolle gebeurtenissen in de drie tussenliggende perioden. De resultaten van de toetsing van een reeks zogenaamde autoregressieve cross-lagged modellen lieten zien, dat antisociaal gedrag vanaf de leeftijd van 3 jaar het meemaken van stressvolle gebeurtenissen voorspelt, terwijl deze gebeurtenissen op hun beurt latere antisociale problemen voorspellen (wederzijdse beïnvloeding). Stressvolle

gebeurtenissen speelden ook een rol bij de continuïteit van emotionele problemen, echter pas vanaf 10 jaar. De resultaten wezen verder uit dat stressvolle gebeurtenissen, vanaf de kindertijd al, een rol spelen bij de overdracht (transactie) van antisociaal gedrag naar emotionele problemen. Omgekeerd, de transactie van emotionele problemen naar antisociale problemen vond alleen plaats in de adolescentie. De bevindingen in dit hoofdstuk wijzen op een continue cyclus van bekrachtiging waarbij antisociaal gedrag het meemaken van stressvolle gebeurtenissen kan bevorderen, en deze stressvolle gebeurtenissen vervolgens (weer) antisociaal gedrag en later ook emotionele problemen, aanwakkeren en in stand houden.

De studie gerapporteerd in Hoofdstuk 3 onderzocht factoren in de kindertijd (op 10 jaar) die een afname in antisociaal gedrag tussen de schoolleeftijd en late adolescentie voorspellen. Een afname werd hierbij gedefinieerd als een lager niveau van antisociale symptomen op 18 jaar dan verwacht op basis van het niveau van agressief gedrag tijdens de gehele kindertijd. Op basis van bevindingen uit eerder onderzoek selecteerden we factoren uit de individuele-, gezins-, en sociale context van het kind; deze bleken nagenoeg alle geassocieerd met het absolute niveau van antisociaal gedrag op 18 jaar. Goede sociale vaardigheden en een positieve stemming bij het kind (individuele factoren), en indicatoren van een adequate opvoeding, zoals een laag niveau van opvoedingsstress en een laag niveau van psychopathologie bij de ouders, goed algemeen gezinsfunctioneren en een lage blootstelling aan stressvolle gebeurtenissen (gezinsfactoren) bleken samen te hangen met een afname in antisociaal gedrag in de adolescentie. Uit een multiple (hierarchische) regressieanalyse bleek dat van deze factoren alleen een laag niveau van sociale problemen bij het kind en een laag niveau van ouderlijke opvoedingsstress unieke predictoren zijn van een afgenomen niveau van antisociale problemen op 18 jaar. Omdat de studievariabelen direct werden gerelateerd aan een *afname* in antisociaal gedrag (zoals in 'desistance' onderzoek) - in tegenstelling tot (risico-)onderzoek waarin variabelen aan de (hoge) *mate* van antisociaal gedrag op een bepaald tijdstip worden gerelateerd - dragen de huidige resultaten bij aan een *rechtstreekse* validering van eerdere bevindingen van preventie- en interventieonderzoek, welke wijzen op het verbeteren van zowel sociale vaardigheden bij het kind als de kwaliteit van de opvoeding, bijvoorbeeld door het reduceren van stress bij de ouders.

De studie in Hoofdstuk 4 had als doel te onderzoeken welke factoren in de (vroege) kindertijd (op 3, 5 en 10 jaar) onderscheid kunnen maken tussen kinderen met een stabiel deviant patroon van antisociaal gedrag tot in de late adolescentie, en kinderen met een hoog niveau van antisociaal gedrag in de kindertijd maar een vermindering daarvan in de adolescentie. Gebaseerd op enkele uitgangspunten van Moffitt's theorie over antisociale ontwikkeling (1993) testten we variabelen die een (aangeboren) kwetsbaarheid (temperament, ADHD symptomen) representeren, variabelen die een risico-omgeving reflecteren en variabelen die

persoonlijke competenties meten. De resultaten van de contrast-analyses lieten zien dat ten opzichte van de hoog stabiele groep, de kinderen met hoog maar dalend niveau van antisociaal gedrag in de adolescentie, in de (vroege) kindertijd al minder ADHD symptomen (op de leeftijd van 5 en 10 jaar) en een minder moeilijk temperament hadden (leeftijd 10 jaar), evenals een betere verbale taalontwikkeling (leeftijd 5 jaar). Ook had deze groep minder risico in de kindertijd doordat zij minder problematische sociale relaties hadden (leeftijd 5 en 10 jaar), betere gedragsmatige competenties (leeftijd 10 jaar) en onder betere gezinsomstandigheden opgroeiden (minder stress bij ouders op leeftijd 5 en 10 jaar, beter gezinsfunctioneren op leeftijd 10 jaar). In tegenstelling tot bevindingen uit voorgaande studies laten deze resultaten zien dat, zowel op basis van de mate van hun kwetsbaarheid als op basis van persoonlijke en omgevingskenmerken, het mogelijk is om kinderen die daadwerkelijk risico lopen op een pervasieve antisociale carrière al vroeg te onderscheiden zijn van de kinderen die uiteindelijk ‘vanzelf’ uit hun antisociale ontwikkeling groeien.

In Hoofdstuk 5 onderzochten we in welke mate de vier subtypen van antisociaal gedrag geassocieerd zijn met middelengebruik (roken, alcohol, soft drugs, hard drugs) en risicovol seksueel gedrag (onveilig wisselend seksueel contact, sex als ruilmiddel, ongewenste zwangerschap) in de late adolescentie. Daartoe onderzochten we met behulp van zogenaamde groei modellen de relaties tussen zowel het niveau van agressie, opstandigheid, ‘status violations’ en ‘property violations’, als de ontwikkeling van ieder van deze gedragingen vanaf de leeftijd van 5 jaar als voorspellers van het middelengebruik en risicovol seksueel gedrag op de leeftijd van 18 jaar. Uit de resultaten bleek dat van deze vormen van antisociaal gedrag met name een hoog niveau en een deviante ontwikkeling in fysieke agressie, en een deviante ontwikkeling in ‘property violations’ unieke voorspellers zijn van middelengebruik en risicovol seksueel gedrag in de late adolescentie. Een hoog niveau van ‘status violations’ voorspelde alleen soft drugsgebruik en roken, terwijl het verband tussen opstandigheid en de genoemde uitkomsten op de leeftijd van 18 jaar verdween, wanneer rekening werd gehouden met de invloed van de andere vormen van antisociaal gedrag. Deze bevindingen suggereren dat preventieve interventies om risicovol gedrag in de late adolescentie te verminderen zich al vroeg in de kindertijd zouden kunnen richten op destructieve vormen van antisociaal gedrag (agressie en ‘property violations’) bij kinderen.

Hoofdstuk 6 had als doel het blootleggen van ‘ontwikkelingspaden’ (van 5 tot 18 jaar) van vier typen antisociaal gedrag die leiden tot (sociaal) disfunctioneren, in termen van delinquent gedrag en falen op school (ondermaatse schoolprestaties) in de late adolescentie. De resultaten wezen ten eerste uit dat - van alle subtypen - ‘status violations’ zowel cross-sectioneel (op 18 jaar) als prospectief (vanaf 10 jaar) geassocieerd zijn met delinquent gedrag, en ‘property violations’ geassocieerd is met ondermaats schoolprestaties. Autoregressieve cross-lagged modellen lieten vervolgens zien dat ‘status violations’ en ‘property violations’ op 18 jaar

(gedeeltelijk) het resultaat zijn door oppositionele problemen in de kindertijd. Deze bevindingen zijn consistent met Loeber's 'common authority conflict path', welke veronderstelt dat oppositionele en autoriteitsproblemen het vroege begin zijn van ernstiger destructieve ('overt') en heimelijke ('covert') antisociale ontwikkelingspaden. De resultaten gerapporteerd in Hoofdstuk 6 laten duidelijk zien dat op verschillende leeftijden verschillende aspecten van het spectrum aan gedragsproblemen aan de orde zijn, welke de ontwikkeling van latere, meer ernstige problemen op gang brengen, die vervolgens weer later disfunctioneren (delinquentie, schooluitval) tot gevolg hebben. Hiermee wordt gesuggereerd dat voor een vroege preventie van delinquentie en ondermaatse schoolprestaties men zich al zou moeten richten op oppositionele problematiek bij jonge kinderen.

Conclusies

De studies in dit proefschrift leveren een bijdrage aan het inzicht in de ontwikkeling van antisociaal gedrag tijdens de kindertijd en adolescentie en de consequenties ervan voor het latere functioneren. Ten eerste werd duidelijk dat het meemaken van stressvolle gebeurtenissen gedurende de hele kindertijd en adolescentie een rol speelt bij de continuïteit van antisociale problemen, en vanaf de adolescentie ook in de continuïteit van emotionele problematiek (Hoofdstuk 2). Ook spelen zij een rol bij de overdracht van antisociale problemen naar emotionele problemen vanaf de kindertijd en, andersom bij het overvloeien van emotionele problemen in antisociale symptomen vanaf de adolescentie.

Ten tweede, in tegenstelling tot het grote aantal (individuele, gezins- en sociale context) factoren dat in veel onderzoek geassocieerd wordt met een hoog *niveau* van antisociaal gedrag, lijkt een veel beperkter aantal factoren een rol te spelen als het gaat om het voorspellen van een *afname* in probleemgedrag (Hoofdstuk 3). Uit de resultaten bleek dat lage blootstelling aan opvoedingsstress bij de ouders en weinig sociale problemen rechtstreeks verband houden met een reductie in antisociaal gedrag tijdens de adolescentie. Beide factoren zijn in eerder interventie- en preventieonderzoek als belangrijke foci van behandeling aangewezen. Het feit dat de huidige 'desistance'-gerelateerde studie deze resultaten repliceert suggereert dat dit type onderzoek van grote waarde zou kunnen zijn bij de ontwikkeling van effectieve preventie- en interventiestrategieën.

Als derde kunnen we uit de resultaten van Hoofdstuk 4 concluderen dat kinderen die deviant en persistent antisociaal gedrag laten zien (serieuze risicogroep), al vroeg in de kindertijd (op leeftijd 5 jaar) te onderscheiden zijn van kinderen met eerst hoog maar later afnemend antisociaal gedrag. Deze onderscheidende karakteristieken omvatten: een hogere mate van kwetsbaarheid zoals meer aandachtsproblemen en hyperactiviteit, en grotere taalontwikkelingsachterstand op jonge leeftijd, en minder gunstige persoonlijke en

gezinskenmerken zoals het hebben van veel problemen in sociale relaties, meer stress bij de ouders met betrekking tot de opvoeding en een algemeen slecht gezinsfunctioneren. Deze kennis kan van belang zijn bij het voeren van een efficiënt en effectief preventiebeleid dat zich selectief zou moeten richten op de groep met serieuze en persistente gedragsproblemen.

Ten slotte is uit dit proefschrift gebleken dat niet alle subtypen van antisociaal gedrag even sterk en gelijk voorspellend zijn voor latere vormen van disfunctioneren (Hoofdstuk 5 en 6). Zo bleek uit Hoofdstuk 5 dat met name destructieve vormen van antisociaal gedrag (fysieke agressie, ‘property violations’) het gebruik van middelen en risicovol seksueel gedrag voorspellen. Hoofdstuk 6 laat bovendien zien, dat door rekening te houden met de wederzijdse beïnvloeding tussen de verschillende vormen van antisociaal gedrag over de tijd, bepaalde ontwikkelingspaden van antisociaal gedrag resulterend in disfunctioneren in de adolescentie kunnen worden bloot gelegd. Zo bleek uit de resultaten dat vroegkinderlijke opstandigheid latere, meer serieuze gedragsproblemen zoals ‘status violations’ en ‘property violations’ aanwakkeren, welke uiteindelijk resulteren in delinquent gedrag, falen op school en schooluitval.

Implicaties

De bevindingen in dit proefschrift hebben een aantal interessante implicaties voor zowel de klinische setting als voor empirisch onderzoek naar antisociale ontwikkeling en haar consequenties voor het latere functioneren. De klinisch relevante bevindingen hebben vooral implicaties voor screening- en preventie-doeleinden. Een correcte screening van risicokinderen is van groot belang voor het voeren van een effectief en efficiënt preventiebeleid. De bevindingen suggereren dat een selectie van risicokinderen met een, waarschijnlijk persistent antisociaal gedragspatroon uit een veel grotere groep kinderen met hoog antisociaal gedrag tijdens de kindertijd al op jonge leeftijd mogelijk is. De resultaten geven aan dat bij correcte screening van deze risicokinderen niet slechts op de mate van antisociaal gedrag moet worden gelet, maar dat indicatoren van een hoge kwetsbaarheid (hyperactiviteit, aandachtsproblemen) en slecht ontwikkelde sociale vaardigheden en ongunstige gezinsomstandigheden (ouderlijke stress) van groot nut kunnen zijn bij het onderscheiden van de echte risicokinderen van de probleemkinderen waarbij de deviante gedragsontwikkeling uiteindelijk niet doorzet tot in de adolescentie.

Preventie van antisociale ontwikkeling zou zich kunnen richten op enerzijds de reductie van stress bij de ouders over de opvoeding en anderzijds op de verbetering van sociale vaardigheden bij de kinderen. De resultaten benadrukken tevens de rol van stressvolle gebeurtenissen in de continuïteit in antisociaal gedrag. Antisociaal gedrag als respons op dergelijke gebeurtenissen verdient de aandacht van opvoeders en hulpverleners, omdat dit

gedrag op zijn beurt stressvolle gebeurtenissen met zich meebrengt en deze op hun beurt weer verhoogde (emotionele en) gedragsproblemen tot gevolg hebben, tesamen resulterend in een onafgebroken cyclus van verhoogde stress en onaangepast gedrag.

Ten slotte, de preventie van risicogedrag zoals zwaar middelengebruik en risicovol seksueel gedrag in de late adolescentie zou zich al vroeg in de kindertijd moeten richten op kinderen die een afwijkend ontwikkelingspatroon (hoge niveau's en stabiel hoog of toenemend verloop) vertonen in openlijk en heimelijk destructief gedrag (aggressie en 'property violations'). Heimelijk gedrag zoals weglopen van huis ('status violations') en bedriegen of stelen ('property violations') zijn belangrijke voorlopers, en dus potentiële foci van preventie, van respectievelijk, serieuze en geweldadige delinquentie en falen op school. Echter, dit soort heimelijk antisociaal gedrag, zo blijkt uit de resultaten, wordt weer voorafgegaan door vroege oppositionele problemen, welke om die reden wellicht een belangrijke kandidaat zijn voor vroege preventie-doeleinden.

Wat betreft de implicaties voor toekomstig onderzoek, is duidelijk geworden dat om de hoge mate van continuïteit in antisociaal gedrag te kunnen begrijpen, men rekening moet houden met de continue invloed van het meemaken van stressvolle gebeurtenissen tijdens de kindertijd en de adolescentie (en de wederzijdse beïnvloeding door antisociaal gedrag en stress), alsook de rol van stressvolle gebeurtenissen bij de overdracht van antisociale problemen naar emotionele problemen en later in de adolescentie ook van emotionele problemen naar antisociaal gedrag.

Ten tweede, om te onderzoeken welke factoren effectief kunnen zijn in de reductie van antisociale problemen zouden studievariabelen niet slechts gerelateerd moeten worden aan een deviant *niveau* van probleemgedrag op een bepaald tijdstip. Een 'desistance'-gerelateerd benadering waarbij factoren direct geassocieerd worden met een *verandering* (d.w.z. afname) in probleemgedrag zou een meer vruchtbaar middel kunnen zijn voor het selecteren van kandidaten om preventie- en interventieprogramma's op te richten.

Tot slot pleiten de resultaten uit dit onderzoek voor de desegregatie van antisociaal gedrag als men wil begrijpen hoe disfunctioneren in de late adolescentie (zoals delinquentie, middelengebruik) voortkomt uit een vroegere problematische ontwikkeling. Aangezien antisociaal gedrag op zichzelf een veranderd construct is in termen van beloop en expressie over tijd, zou dit ontwikkelingsaspect moeten worden ingecalculeerd in onderzoek naar het verband tussen antisociaal gedrag en later onaangepast gedrag.